

A 2000. év küszöbén. Az európai kutatókönyvtárak jövője

Már csak nyolc év választ el bennünket a 2000. esztendőtlől. Mit lehet tenni ennyi év alatt? Éppen nyolc évvel ezelőtt voltam utoljára Budapesten, és most, hogy látom az időközben bekövetkezett óriási változásokat, arra kell gondolnom: sokkal több történt ez idő alatt, mint azt álmodni mertük volna. Legyünk tehát látnokok és merészek, de a 2000. évig szóló célkitűzéseink legyenek mégis gyakorlatiasak; egyfelől elég becsvágyóak, hogy megfelelhessenek a kihívásnak, másfelől azonban ne túl irreálisak, nehogy elbátortalanítsanak.

Semmi okunk, hogy abban reménykedjünk: az elkövetkező nyolc év könnyű lesz. Amint *Marschall Miklós*, Budapest főpolgármester-helyettese oly ragyogóan kifejtette, nem valószínű, hogy nagy javulás várható a kutatókönyvtári beruházások terén; a könyvtárak aligha lesznek a kormányok tennivalóinak központi problémái. A kultúrára fordítandó újabb összegek inkább a kultúrának azon ágai felé áramlanak majd, amelyekben a nagyközönség több kedvét leli, vagy amelyeknek hatásai fontosabbak lehetnek, mint azok az ágazatok, amelyek a kutatás komoly szükségleteit elégítik ki. Egyes, jó ítéletképességű kormányok esetleg költenek a tudományos és műszaki fejlődés infrastruktúrájára is, de hát ez is milyen messze van attól, amit kutatókönyvtáraink kapnak. Igaz, hogy a dokumentumellátás fontos szerepet játszik, de a tudományos kommunikáció forrása többé már nem kizárólag a nyomtatott szó. Csak abban reménykedhetünk, hogy amint Európa túljut a recesszió, alkalmazott és alapvetési kutatókönyvtáraink egy részének is jut majd valami ennek a pénzügyi-finanszírozási előnyeiből. Kétségtelenül a jövőben is érkezik majd bizonyos emberbaráti segítség olyan forrásokból, mint amilyen a Mellon-alapítvány, de ezeket az összegeket speciális célokra – beszerzésre, állományvédelemre vagy esetleg a meglévő katalógusok átdolgozására fordítják, nem pedig a könyvtári szolgáltatások működtetésére. Bizonyára valamennyien rákényszerülünk a bevételt hozó tevékenységekre, ha további pénzügyi összegekhez kívánunk jutni, sőt még akkor is, ha pótolni akarjuk legalapvetőbb költségvetési kiadásaink csökkentését, bár veszelés lépés lenne a szolgáltatások folyamatos üzemeltetése során erre támaszkodni. Más dolog, ha az ezen túlmenően végzett "luxusszolgáltatások" költségeit a belőlük származó bevételekből (például a bizonytalan fénymásolásért kapott összegekből) fedezzük, és ismét más, ha az ország törvényeiben vagy az egyetem statútumában előírt szolgáltatásért szedett díjakból. Nagyon könnyű egy könyvtárost,

– ami még ennél is rosszabb – a fenntartó hatóságot rávezetni arra a gondolatra, hogy a könyvtár szerezzen magának bevételt.

A hatékonyság növelése

Annak a költségvetési rugalmasságnak, amelyet az elkövetkező nyolc évben meg kívánunk teremteni, túlnyomórészt abból kell származnia, amit a brit kormány "a hatékonyság növekedésének" szeret nevezni. Ez azt jelenti, hogy kevesebb pénzből többet kell tenni. Korábban úgy gondoltam, a hatékonyságot kizárólag akkor lehet növelni, ha kezdetben hatástalanul és szakszerűtlenül dolgozunk. Most azonban azt hiszem, tévedtem, és az emberiségnek és a könyvtárosoknak korlátlan lehetőségük van az előrejutásra. Mindenesetre meg vagyok győződve róla, hogy a következő nyolc évben nagyobb hatékonyságra lesz szükség.

A könyvtárosoknak és a könyvtártechnikusoknak egyre nagyobb rugalmasságra és sokoldalúságra lesz szükségük mind gondolkodásukban, mind szakismereteikben, ha alkalmazkodni kívánnak az új technikához, és meg akarnak felelni a növekvő követelményeknek, miközben az anyagi források nem nőnek, hanem inkább csökkennek.

Fontos ezenkívül, hogy jó irányba haladjunk a legnagyobb érték, az emberi erőforrások gyarapítása vonatkozásában. A kutatókönyvtárak igazgatóinak nagyobb megértést kell tanúsítaniuk az új technika iránt, a tudományos rang iránt, hogy egyetemi kollégáival egyenrangúként, meggyőzően tudjon a könyvtári ügyekben tárgyalni. Képes legyen megváltoztatni az emberek magatartását, felhasználva minden ravaszágát arra, hogy a konfliktusokból hasznot húzzon, hogy alkalmassá tegye munkatársait döntések meghozatalára, és ezzel képessé a munkájukért és elveikért való felelősség vállalására. A jó igazgató hozzászoktatja beosztottjait, hogy várakozással tekintsenek a változások elé, és vállalják az új felelősséget.

De a könyvtárosok nem állnak egyedül azon cél megvalósításában, hogy a korlátozott erőforrásokkal a legtöbbet ériék el. Társra találnak majd például az információs és automatizálási szakemberekben, akik az elmúlt évtizedben felnőttek közöttünk. Az egyetemi könyvtárak e tekintetben előnyös helyzetben vannak, mivel egy intézményen belül dolgozhatnak a számítógépes szolgáltatásokkal. A könyvtárosok és a számítógépes szakemberek egymást szolgálják e keretek között.

Együttműködés, közös erőfeszítések

A következő nyolc évben életrevalóbb könyvtáraink fokozottabb mértékben fognak élni az erőforrások megosztásával. Ennek révén a korlátozott pénzüsségeket hatékonyabban tudják majd felhasználni. Könyveinket, hála a könyvtárközi kölcsönzésnek, már fél évszázada közösen használjuk. Most a dokumentumellátásról beszélünk, nem feledkezve meg arról, hogy a könyvek közös használatának több módja is van, nemcsak a kölcsönzés. A fénymásolás, a fax, a képátvitel nagyszerű új módszereket adott gyűjteményünk megosztására, közös használatra. Viszont vannak még jogi akadályok. Szerintem a szerzői és kiadói törvényt – noha újabban Angliában és másutt is módosították – , illetve a szellemi tulajdonnal foglalkozó jogszabályokat a következő néhány évben ismét felül kell vizsgálni, és módosításokra lesz szükség bennük. Ha ez megtörténik, még akkor is sokat kell tenni az információellátókkal kötendő szerződések és megegyezések terén: a közelmúltból jó angliai példa erre az összes ISI-identindex egyetlen keretbe foglalása a Joint Academic Network (JANET = Egyesült Egyetemi Hálózat) részéről. Egy éven belül várható, hogy ezt összekapcsolják egy dokumentumtovábbító szolgálattal. A laboratóriumukban dolgozó kutatóknak vagy az íróasztaluknál ülő tudósoknak nem kell elmenniük a könyvtárba, hogy utánanézzenek hivatkozásaiknak, hamarosan közvetlenül rendelhetik meg a látni kívánt cikkeket (a könyvtárosok pedig lemondhatják a nyomtatott indexek előfizetését). Ezt a szolgáltatást a könyvtárosok hozták létre, és költségeit saját költségvetésükből fedezték. A következő nyolc évben éljünk az ilyen lehetőségekkel, amelyek gazdaságos és jobb szolgáltatásokat eredményeznek. Ne féljünk tehát tőlük. Szolgáltatásaink az olvasókért vannak, és nem azért, hogy védelmet nyújtsanak számunkra. Egyébként az olvasók szükségleteik szerinti kiszolgálása voltaképpen a legtokéletebb védelem számunkra.

Az erőforrások megosztása és közös felhasználása nemcsak a könyvekre fog kiterjedni, hanem a bibliográfiai adatokra és azok értékelésére, valamint esetleg az épületekre is. A bibliográfiai hálózatok szaporodása rendkívül nagy hasznot jelentett az elmúlt két évtizedben a könyvtárosoknak, és alig van néhány olyan európai könyvtár, amely nem használja ki ezeket az előnyöket kurrens szerzeményei feldolgozásánál. Ennek ellenére még néhány évvel ezelőtt is teljességgel irreálisnak tartották a meglévő állományok leírásainak átalakítását géppel olvasható formára. Annál kellemesebb, hogy most *Matheson* az 1500 utáni nyomtatott kiadványok európai adatbázisának létrehozására tett javaslatot. Micsoda jótémény lesz ez a humán tudományokkal foglalkozó hallgatók számára! A humán tudományok egyébként is fellendülőben vannak: Angliában az egyetemek humán szakjain felvételre pályázó hallgatók száma

jobban nő, mint a természettudományi szakokra jelentkezők. Egyesek szerint ez Anglia hanyatlását jelenti.

De – visszatérve az iménti javaslatra – ne becsüljük le a feladat nehézségeit. Mindnyájan tudjuk, mekkora erőfeszítésbe került az a visszamenőleges átdolgozás is, amit eddig sikerült megvalósítani, mégsem mondhatjuk, hogy ezt a feladatot nem kell megkísérelni elvégezni. Meddig fogunk eljutni a következő években? Ha a munkát a nagykönyvtárakra bízzák, úgy vélem, az infrastruktúra megfelelő lesz, kialakul a munkamenet, az adatok elkezdnek csörgedezni, sőt: talán áradni is. A siker elsődleges feltétele a békés, harmonikus Európa lesz.

Az épület és az állomány

Nem kételkedem abban, hogy a források megosztása ki fog terjedni a szakemberek cseréjére is, ami – remélhetőleg – a most következő nyolc évben lendületet kap majd. A források megosztásából nem maradhatnak ki az épületek sem, ami – a korlátozott pénzeszközök miatt – nélkülözhetetlen a jó állománykezelés érdekében. Ebbe mindinkább beleértendő a minden szinten megvalósuló válogatás, nemcsak a beszerzésben, hanem ott is, ahol döntéseket hoznak arról, vajon az anyag megőrzése eredeti alakjában vagy mikroformában történjék-e.

Az állományigazgatás a könyvtári hatékonyság lényeges eleme, és nem fogjuk "túlélni" a következő nyolc évet, ha nem vizsgáljuk meg alaposan, hogy mit kell megőrizni, hány példányban, és hol. Nem szabad megengedni, hogy az állomány-ellenőrzéshez az automatizálás által nyújtott új lehetőségek veszendőbe menjenek. Az állomány áttekintése, összehasonlítása viszonylag csekély költséggel is értékes segítséget adhat gyűjteményeink értékelésében. Az új technika bizonyára átalakítja a helyigények felmérését is: nagy befolyást gyakorol épületeink alakjára és berendezésére, és mivel egyre több iradalom, illetve információ tárolható kisebb formátumban, meglepve tapasztaljuk, hogy épületeink többet lesznek képesek befogadni annál, mint amennyire eredetileg terveztük őket.

A jó becslés alapvető a kevés pénzü igazgatás jó munkájához, ezért a megfelelő igazgatási információs rendszerek a jövőben nélkülözhetetlenek lesznek a könyvtárosok számára.

A hatékonyság a szükségből kovácsolt erények egyike, de nem ez a végső célunk, nem ez a küldetésünk, hanem ugyanaz lesz a következő nyolc évben is, mint az elmúlt évszázadokban: az olvasók kiszolgálása. A koppenhágai Királyi Könyvtárnak a hivatásról vallott egyértelmű nyilatkozatát minden európai könyvtár átvehetné, aminthogy szívesen vette át az én edinburghi könyvtáram is, mivel kedvező benyomást tett rám, amikor néhány éve, a LIBER koppenhágai konferenciáján megismertem. A

korszerű katalógusok, a hozzáférhető gyűjtemények, a jól informált és segítőkész könyvtárosok ugyanolyan fontosak lesznek 2000-ben is, mint amilyenek most. Olvasóink igényei azonban meg fognak változni, és nekünk tisztában kell lennünk ezzel. A több egyetemi hallgató, a több felsőfokú végzettségű a társadalomban, a hosszabb tanulmányi idő új kényszerek elé állítja a könyvtárakat. Fel kell készülnünk a nyitvatartási idő, a kölcsönzési gyakorlat, és a dokumentumellátó szolgáltatások kiterjesztésére vagy megváltoztatására. És mivel minden médium (márpedig a könyvtárak a kutatás számára médiumok) igényt teremt, illetve annak tesz eleget, meg kell tanítanunk használóinkat, hogy szolgáltatásainkat a lehető legjobban hasznosítsák, be kell mutatnunk áruinkat, akár előadásokon, akár személyes oktatással (gyakran szükséges pl. a CD-ROM bemutatása), akár az online vagy a hagyományos kiadványok segítségével. Igazgatási információs rendszereinket bizonyára ki kell majd egészíteni alaposabb használói felmérésekkel, amelyek időről időre lehetővé teszik számunkra, hogy megtudjuk, vajon sikeresen elégitjük-e ki a valóságos igényeket.

Bizakodva nézek tehát a 2000. év elé. Oly sok előnyünk származik az erőforrások megosztásából, annyi lehetőség nyílik már most is a hatékonyság növelésére, oly sok új szolgáltatást és lehetőséget kínálhatunk a közeljövőben a használóknak. Ez az évtized szegénységet hoz hazánknak, de ugyanakkor egyre fokozottabb igényeket támaszt a kutatókönyvtárak iránt, s nem, mint egyesek állítják, az információs-technikai forradalom ellenében, hanem következtében. Végül a kutatással szemben támasztott legalapvetőbb követelmény a központosítási lehetőség és a nyugodt, rendezett környezet, márpedig a kutatókönyvtár éppen ebben bővelkedik. Nem szabad lebecsülnünk épületeink és szaktudományunk fontosságát e szükségletek kielégítésében.

Nemzetközi szinten a LIBER révén, az egyes kutatókönyvtárakban, valamint a munkacsoportjainkban igencsak megvan a dolgunk. Kidolgozzuk a célok valóra váltásának stratégiáját is. Meggyőződésem, hogy meg fogunk felelni az elkövetkező nyolc esztendő kihívásának.

Integrált könyvtári programrendszer PC-re

A mikroszámítógépek fejlődésével igyekeznek lépést tartani a szoftverkészítők is. A Data Trek cég új terméke, a C nyelven írt *ULS (Ultimate Library System) Professional Series* nevű könyvtári programrendszer az 1981-ben dBase III-ban írt Manager Series programrendszert váltja fel. Teljes mértékben integrált, egyetlen bibliográfiai adatbázissal. Képes változó hosszúságú és ismételtető mezőket is tartalmazó rekordok kezelésére mind a hét dokumentumtípus (könyv, kézirat, számítógépes állomány, térkép, zenei dokumentum, vizuális dokumentum, sorozat) formátumával, az egységesített névalakok ellenőrzésével. A szoftver katalógizálási, kölcsönzési, OPAC (Online Public Access Catalog = online olvasói katalógus) és ún. Databridge modulja már megjelent, a sorozati és a beszerzési modul a közeljövőben készül el. (A Databridge modul teszi lehetővé a MARC-kompatibilis rekordok hozzáadását, importját, exportját és letöltését a modulokba.) A rendszer szoftver-hardver igénye MS-DOS 3.3 és 640 KB belső tár. A merevlemez szükséges mérete a modulok számától, a gyűjtemény nagyságától és egyéb tényezőktől függ. A rendszer Novell-kompatibilis hálózaton is használható, legfeljebb száz csatlakozó terminállal.

/Information Retrieval and Library Automation, 27. köt. 8. sz. 1992. p. 1-3./

A Baker & Taylor új szolgáltatása

A Baker & Taylor cég bevezette a *B & T Link: Release 2.0* nevű új verzióját régebbi szolgáltatásának. A B & T Link három modulból áll: *rendelés*, *címforrás* (standard és világkiadások), *leltár*. A cég szerinti rendszerük több megjelenés alatt álló, kapható és kifogyott címről tájékoztat, mint bármely más rendszer. A CD-ROM-on lévő címforrás-szolgáltatás 1,7 millió amerikai, angol, kanadai, ausztrál és európai angol nyelvű tételről tájékoztat egyetlen lemezen. Lehetőség van arra, hogy a B & T Link adatait könyvekről, audiodokumentumokról és videókról a könyvtár importálhassa saját szoftverjébe, továbbá különféle listák (pl. a könyvtár számára szakbibliográfiák, rendelőjegyzékek) elkészítésére.

A címforrás- (*Title Source*) szolgáltatást havonta egészítik ki, s benne számos szempont szerint lehet keresni. Hozzá van kapcsolva a rendelő modulhoz, így a vásárló egy munkafolyamattal választhatja ki és rendelheti meg a kívánt művet. A leltári modul lehetővé teszi, hogy az online feladott rendelésekről helyileg nyomtassák ki a bizonylatokat. A szolgáltatás 47 000 amerikai, kanadai és angol kiadó címét és telefonszámát tartalmazza. A rendelő modul ingyenes, a címforrás évi 795 dollár (standard kiadások), ill. 1295 dollár (világkiadások), a leltári évi 300 dollár.

/Advanced Technology/Libraries, 22. köt. 1. sz. 1993. p. 9-10./

(P. I.)